

Міністерство освіти і науки України

О.Я. СТОЙКО, Д.І. ДЕМА

ФІНАНСИ

Навчальний посібник

*За редакцією кандидата
економічних наук, доцента О.Я. Стойка*

Київ • Алерта • 2014

УДК 336(075.8)
ББК 65.261я73
С81

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України, як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за освітньо-професійною програмою бакалавра з галузі знань «Економіка та підприємництво» лист 1/11-9789 від 10.06.2013

Рецензенти:

Дем'яненко М. Я. – доктор економічних наук, професор, завідувач відділенням фінансів, обліку і інвестицій ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН;

Худолій Л. М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри податкової та страхової справи Національного університету біоресурсів і природокористування України;

Петрук О. М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Житомирського державного технологічного університету.

Стойко О.Я., Дема Д.І.

С81 Фінанси: навч. посіб. / О.Я. Стойко, Д.І. Дема; за ред. О.Я. Стойка. – К.: Алерта, 2014. – 432 с.

ISBN 978-617-566-254-0

У навчальному посібнику викладено теоретичні засади функціонування еволюції фінансів, основи функціонування фінансової, податкової та бюджетної систем, роль фінансового механізму в реалізації фінансової політики. Подано загальну характеристику фінансів суб'єктів господарювання, засади функціонування страхового та фінансового ринків, місцевих і міжнародних фінансів. Наприкінці кожної теми вміщено практикум, який складається із плану семінарських занять, тем рефератів, запитань для самоконтролю, практичних і тестових завдань.

Навчальний посібник призначено для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, викладачів та аспірантів.

УДК 336(075.8)
ББК 65.261я73

ISBN 978-617-566-254-0

© О.Я. Стойко, Д.І. Дема 2013,
© Видавництво «Алерта», 2014.

ПЕРЕДМОВА

В умовах ринкових відносин принципово змінилися суть і значення фінансів як науки. Виникає потреба в становленні нового фінансового механізму, застосуванні нових фінансових важелів для пошуку шляхів ефективного використання обмежених фінансових ресурсів суб'єктів господарювання, для поліпшення їх фінансового стану, розробки адекватної сучасним умовам фінансової політики. Перебудова економічної системи України ставить нові вимоги до підготовки високопрофесійних фахівців, здатних дослідити економічні процеси, зрозуміти суть і тенденції розвитку фінансових відносин, розробити шляхи фінансової стабілізації держави.

Навчальний посібник написано відповідно до галузевих стандартів вищої освіти і призначений для студентів вищих навчальних закладів, що навчаються за освітньо-професійною програмою бакалаврів за напрямом підготовки 6.030508 «Фінанси і кредит».

Мета навчального посібника – формування фундаментальних знань з теорії фінансів і засвоєння закономірностей їх функціонування як теоретичної основи фінансової політики і розвитку фінансової системи держави.

Курс «Фінанси» є обов'язковою дисципліною за навчальними планами вищих навчальних закладів економічних спеціальностей. Навчальний матеріал повністю відповідає програмі нормативного курсу «Фінанси», висвітлюючи у доступній та зрозумілій формі такі програмні питання: теоретичні засади функціонування й розвитку фінансів; основи побудови фінансової системи; засади фінансової політики держави та механізм її реалізації; закономірності функціонування податкової та бюджетної систем; принципи організації місцевих фінансів; механізм державного кредиту та управління державним боргом; основні аспекти функціонування соціальних позабюджетних фондів; основи організації фінансів суб'єктів господарювання; специфіка функціонування страхового і фінансового ринку; сутність і механізм фінансового менеджменту; основи функціонування міжнародних фінансів.

Навчальний посібник складається з тринадцяти розділів, кожен з яких охоплює відповідну кількість теоретичних питань. Після кожного розділу наведено практикум, який складається з планів семінар-

ських занять, тем рефератів, контрольних запитань, практичних і тестових завдань, рекомендованої літератури. В кінці посібника подано термінологічний словник і загальний список рекомендованої літератури.

Кожна тема посібника дає логічно-послідовне висвітлення матеріалу: від ключових понять і категорій через розкриття їх сутності до запитань для самоконтролю та розв'язання практичних завдань. Розгляд теоретичного матеріалу супроводжується значною кількістю таблиць і рисунків, що робить посібник доступним для студента і сприяє оволодінню складними питаннями навчального курсу «Фінанси». У посібнику чітко і повно подано базовий категоріальний апарат навчальної дисципліни «Фінанси», враховано нові законодавчі матеріали та нормативно-правові акти органів оперативного управління фінансами.

Автори посібника намагалися зробити його доступним і корисним, лаконічним і систематизованим. Може бути рекомендований для студентів економічних спеціальностей, викладачів вищих навчальних закладів, слухачів курсів перепідготовки та підвищення кваліфікації, державних службовців, бізнесменів, усіх, хто цікавиться питаннями теорії фінансів.

РОЗДІЛ 1.

ПРЕДМЕТ ФІНАНСОВОЇ НАУКИ ЯК ПІЗНАННЯ СУТНОСТІ ФІНАНСІВ

1.1. ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСІВ

Фінанси – це одна з найбільш важливих і складних економічних категорій. Фінанси, як історична категорія, є продуктом наявності держави і товарно-грошових відносин. Вони виникли в умовах регулярного товарно-грошового обігу у зв'язку з розвитком держави і потребою у фінансових ресурсах для розширеного відтворення та задоволення суспільних потреб.

Фінанси також є об'єктивно існуючою категорією, оскільки впливають на процеси суспільного відтворення (виробництво, розподіл, обмін та споживання). Фінанси відображають не всі економічні відносини, а тільки ті, що виникають на стадіях розподілу і перерозподілу. Кожний суб'єкт ділить дохід на дві частини: споживання і нагромадження. У розподільному процесі бере участь держава, яка мобілізує частину коштів через податки, обов'язкові платежі, позики, а потім перерозподіляє їх між територіями, галузями, юридичними та фізичними особами. Суб'єкти господарювання, одержавши дохід від своєї діяльності, сплачують податки в бюджети, обов'язкові внески – у позабюджетні фонди. Громадяни із власних доходів оплачують різні послуги, сплачують податки, погашають банківські кредити тощо. У суспільстві перерозподільні відносини здійснюються безперервно.

Фінансам, як і будь-якій економічній категорії, притаманні певні особливості, а саме:

- фінанси є грошовою категорією, оскільки завжди мають грошову форму вираження. Реальний рух грошей є обов'язковою умовою виникнення й існування фінансів, однак не всі грошові відносини можна вважати фінансовими, хоча всі фінансові відносини є грошовими. Грошові відносини за своїм змістом і складом значно ширші за фінансові. Так, грошовий обіг, реалізація товарів через торговельну мережу, кредит, ціноутворення опираються на використання грошей як загального еквівалента, проте не виражають фінансових відносин;
- фінанси є розподільною категорією, адже саме завдяки фінансам відбуваються розподіл і перерозподіл вартості валового внутрішнього продукту. Тобто за допомогою фінансів здійснюється виокремлення у складі виручки від реалізації коштів для відшкодування матеріальних витрат, фонду оплати праці, амортизаційних відрахувань тощо. Через податки та обов'язкові платежі у розпорядження держави вилучається частина доходів суб'єктів господарювання і громадян;
- фінанси є ресурсоутворюючою категорією, тому що фінансові відносини завжди пов'язані з формуванням та використанням фінансових ресурсів, тобто грошових коштів, що утворюються в процесі розподілу та перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту. Фонди фінансових ресурсів створюються як на рівні держави, так і на рівні суб'єктів господарської діяльності та використовуються за цільовим призначенням (бюджети різних рівнів, державні цільові фонди, фонд матеріального заохочення, резервний фонд, фонд виплати дивідендів тощо).

За матеріальним змістом фінанси є цільовими фондами грошових засобів, які утворюють фінансові ресурси держави. При цьому фінанси і фінансові ресурси – поняття не тотожні. Фінансові ресурси не визначають сутності фінансів, не розкривають їхнього внутрішнього змісту та суспільного призначення. Фінансова наука вивчає не ресурси як такі, а суспільні відносини, що виникають у процесі утворення, розподілу і використання фінансових ресурсів, вона досліджує закономірності розвитку фінансових відносин.

Відтак, **фінансова наука** являє собою систему знань про фінансові явища і процеси, які здійснюються у державі з приводу утворення, розподілу і використання фінансових ресурсів з метою задоволення

суспільних потреб та інтересів. **Предметом фінансової науки** є сукупність фінансових відносин, які виникають на різних рівнях економічної системи між державою, суб'єктами господарювання та громадянами. Функціонування фінансових відносин є ключовим елементом визначення сутності фінансів і форми їх функціонування. Фінансові відносини відображають рух вартості від одного суб'єкта до іншого, характеризують розподільні і перерозподільні процеси та виявляються у грошових потоках. Так, розподільні і перерозподільні процеси фінансових відносин виявляються під час сплати підприємствами податків державі, вилучення частини прибутку підприємства на користь держави або ж отримання фінансової допомоги від держави тощо.

Характеристика фінансових відносин пов'язана з виділенням їх об'єктів і суб'єктів. Об'єктами фінансових відносин є національне багатство (вартість нагромаджених у державі матеріальних цінностей та залучених у виробництво природних ресурсів) та вироблений валовий внутрішній продукт (додана вартість, вироблена у країні виробниками товарів, робіт, послуг у поточному році).

Розподіл ВВП є необхідною передумовою забезпечення безперервного процесу виробництва. Фінанси виконують роль сполучної ланки між кількома виробничими циклами, без них неможливе відтворення виробництва – ні простого, ні розширеного. Тому розподіл ВВП, як об'єкта фінансових відносин, характеризує нормальну фінансову ситуацію: суспільство розподіляє і відповідно споживає або нагромаджує те, що воно створює. Коли об'єктом фінансових відносин є національне багатство, для формування доходів використовується те, що створене попередніми поколіннями чи дане природою. Це є прийнятним в тому разі, коли існують зайві основні засоби чи матеріальні ресурси, які не використовуються, а також за наявності значних запасів природних ресурсів, що перевищують потреби даної країни. В інших випадках розпродаж національного багатства означатиме марнотратство і втрату ресурсів держави.

Суб'єктами фінансових відносин на мікрорівні виступають підприємці, робітники і службовці, а на макрорівні – держава. Права підприємців, робітників і службовців відображають їх незаперечні права власності на вироблений ВВП. У рамках державного сектора економіки такі самі права власності належать державі, яка виступає в цьому випадку звичайним підприємцем. Права держави у розподільних відносинах регламентуються в законодавчій формі.

Отже, фінанси виконують вагомую роль у частині забезпечення необхідних умов для формування, розподілу й використання ВВП в державі та забезпечення всіх суб'єктів суспільного відтворення грошовими коштами, достатніми для здійснення їх діяльності.

У процесі суспільного відтворення фінанси виражають грошові відносини, що виникають між:

- підприємствами у процесі придбання товарно-матеріальних цінностей, реалізації продукції та послуг;
- підприємствами і вищими організаціями при створенні централізованих фондів грошових ресурсів і їх розподілі;
- державою і підприємствами при сплаті ними податків до бюджетної системи та фінансуванні витрат;
- державою і громадянами при внесенні ними податків;
- підприємствами, громадянами та цільовими позабюджетними фондами при сплаті платежів й отриманні ресурсів;
- підприємствами та комерційними банками в процесі розрахунків з постачальниками, одержання та повернення кредитів тощо;
- окремими ланками бюджетної системи (державний бюджет, місцеві бюджети, державний кредит тощо);
- органами майнового й особистого страхування, підприємствами, громадянами при сплаті страхових платежів і відшкодуванні збитків після настання страхових випадків.

Таким чином, **фінанси** – це сукупність грошових відносин, які виникають між державою, юридичними та фізичними особами з приводу розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту з метою формування фінансових ресурсів та створення фондів грошових коштів і їхнього використання для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства.

1.2. ФУНКЦІЇ ФІНАНСІВ ТА ЇХ СУСПІЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ

Сутність кожної економічної категорії розкривається в її функціях, які характеризують суспільне призначення цієї категорії. Призначенням фінансів є забезпечення діяльності та функціонування держави, юридичних і фізичних осіб. Це забезпечення здійснюється

шляхом формування доходів окремих суб'єктів економіки, які є результатом розподілу і перерозподілу створеного у суспільстві ВВП. Причому, оскільки фінансові відносини опосередковуються рухом грошових потоків і мають яскраво виражений суперечливий характер, вони потребують і створюють необхідні передумови для контролю за діяльністю всіх суб'єктів цих відносин. Інакше кажучи, будь-яка фінансова операція передбачає розподіл суспільного продукту і контроль за таким розподілом. Звідси випливає, що фінансам притаманні дві основні функції: розподільна і контрольна.

Розподільна функція фінансів полягає в тому, що вони є інструментом вартісного розподілу. Через розподільну функцію здійснюється розподіл та перерозподіл вартості внутрішнього валового продукту в грошовому виразі між різними економічними суб'єктами та напрямами цільового використання. Завдяки цій функції реалізується суспільне призначення фінансів, яке полягає у забезпеченні кожного господарюючого суб'єкта належними фінансовими ресурсами.

Розподіл вартості валового внутрішнього продукту здійснюється у декілька етапів:

1) *первинний розподіл* – це розподіл доданої вартості і формування первинних доходів економічних суб'єктів, що беруть участь у створенні ВВП. Первинними доходами на цьому етапі у фізичних осіб (громадян, які зайняті у сфері матеріального виробництва) є заробітна плата; у юридичних осіб (суб'єктів господарювання сфери матеріального виробництва) – прибуток; у держави – прибуток державного сектора економіки, надходження від державних послуг, ресурсів, угідь, а також непрямі податки.

Однак первинні доходи не утворюють суспільних грошових фондів, необхідних для розвитку різних галузей національної економіки, забезпечення правопорядку та обороноздатності держави, задоволення матеріальних та культурних потреб громадян. Тому необхідним є подальший розподіл або перерозподіл ВВП;

2) *перерозподіл* полягає у створенні й використанні централізованих фондів. За рівнем централізації вони поділяються на загальнодержавні (державний бюджет і державні цільові фонди), регіональні (місцеві бюджети), відомчі (фонди, що створюються міністерствами і відомствами) і корпоративні (централізація частини доходів структурних підрозділів корпоративних об'єднань).

Перерозподіл, у свою чергу, здійснюється у два етапи:

- перший етап характеризується вилученням у певних суб'єктах господарювання частини доходів у вигляді податків і формуванням централізованих фондів;
- другий етап полягає у використанні централізованих фондів і формуванні доходів окремих суб'єктів. На цьому етапі можуть формуватися як первинні доходи – заробітна плата працівників бюджетної сфери (вчителі, лікарі тощо), які також підлягають розподілу, оскільки ці особи теж сплачують податки, так і вторинні доходи у вигляді різних виплат і надання безплатних послуг із централізованих фондів громадянам (субсидії, пенсії, стипендії тощо) та асигнування і виділення коштів суб'єктам господарювання (субсидії, дотації тощо).

Отже, розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту здійснюються між виробничою та невиробничою сферами національної економіки, галузями матеріального виробництва, окремими регіонами держави, формами власності та соціальними групами населення. Кінцева мета розподілу й перерозподілу створеної вартості полягає у розвитку продуктивних сил, зміцненні держави, забезпеченні високого рівня життя широких верств населення.

Контрольна функція фінансів полягає в тому, що фінанси є інструментом контролю за діяльністю суб'єктів розподільних і перерозподільних відносин. Ця функція зумовлюється здатністю фінансів кількісно відображати рух фінансових ресурсів і забезпечувати контроль за дотриманням пропорцій у розподілі валового внутрішнього продукту, правильністю формування, розподілу та використання фінансових ресурсів держави і суб'єктів господарювання.

У практичній діяльності контрольна функція виявляється у фінансовому контролі. Постійний всеохоплюючий фінансовий контроль потрібен для того, щоб у процесі розподілу і перерозподілу ВВП окремі суб'єкти не привласнювали неналежну їм частину коштів. Тому важливими завданнями фінансового контролю є перевірка дотримання законодавства з фінансових питань, цільового розподілу та використання фінансових ресурсів, своєчасності й повноти виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом, податковими органами, банками, а також взаємних зобов'язань підприємств щодо розрахунків і платежів.

Оскільки фінансові показники діяльності є результативними, то фінансовий контроль є наскрізним і фактично охоплює всі аспекти

діяльності держави, юридичних і фізичних осіб. Звідси широкі повноваження органів фінансового контролю, їх доступність до будь-яких документів і сфер діяльності. Відповідно і результати контролю підлягають повному оприлюдненню. Фінансова діяльність кожного економічного суб'єкта повинна бути прозорою, що створює передумови для її законності.

Отже, фінанси не тільки беруть активну участь у процесах вартісного розподілу, а і здійснюють контроль за процесами формування і використання фінансових ресурсів як на рівні держави, так і на рівні суб'єктів господарювання.

Деякі вчені стверджують, що фінансам властиві й інші функції: нагромадження капіталу, регулююча, стимулююча, відтворювальна, стабілізаційна тощо. Однак без применшення значення таких підходів можна стверджувати, що роль фінансів у процесі суспільного відтворення виявляється переважно через дію розподільної функції.

Виконуючи розподільну та контрольну функції, фінанси відіграють надзвичайно важливу роль у суспільному відтворенні, а саме:

- забезпечують розподіл ВВП і фінансові потреби держави, юридичних і фізичних осіб;
- здійснюють перерозподіл первинних і вторинних доходів між галузями економіки, регіонами, різними соціальними групами населення, окремими юридичними і фізичними особами;
- забезпечують кругообіг фінансових ресурсів, а відтак безперервність відтворювального процесу;
- впливають на інтереси суб'єктів розподільних відносин і регулюють різні напрями соціально-економічного розвитку країни;
- відіграють провідну роль у системі економічних методів управління економікою держави;
- формують систему фінансових показників, що відіграють роль індикаторів стану і розвитку економічної та соціальної сфер суспільства;
- забезпечують всеохоплюючий контроль за діяльністю суб'єктів розподільних і перерозподільних відносин щодо формування та використання фінансових ресурсів і доходів.

1.3. ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ДЕРЖАВИ, МЕТОДИ ЇХ ФОРМУВАННЯ, РОЗПОДІЛУ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Однією із специфічних ознак фінансів є те, що фінансові відносини завжди пов'язані із формуванням грошових доходів та нагромаджень, які завжди набувають специфічної форми фінансових ресурсів. **Фінансові ресурси** – це фонди грошових засобів, що формуються державою, суб'єктами господарювання і населенням та перебувають у їх розпорядженні. Фінансові ресурси характеризують фінансовий стан економіки і водночас є джерелом її розвитку, формуються за рахунок різних видів грошових доходів, надходжень і відрахувань, а використовуються на розширене відтворення, матеріальне стимулювання, задоволення соціальних та інших потреб суспільства.

Фінансові ресурси держави є цілісною системою суспільних відносин, пов'язаних із формуванням, розподілом і використанням централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів з метою виконання завдань і функцій держави.

Вони виступають у двох формах:

- **централізовані фінансові ресурси**, які формуються на рівні держави в процесі її фінансової діяльності;
- **децентралізовані фінансові ресурси**, які формуються на рівні господарюючих суб'єктів для забезпечення їх господарської діяльності та на рівні домашніх господарств для забезпечення належних умов життя членів домогосподарств та їх відтворення.

Відтак фінансові ресурси, які існують у державі, накопичуються на трьох рівнях економічної системи. Фонди фінансових ресурсів акумулюються насамперед на *мікрорівні*, тобто у межах домашніх господарств. У цьому разі джерелом їх формування можуть бути як фінансові ресурси сфери державних фінансів, так і фінансові ресурси підприємництва. Тобто фінансові ресурси на мікрорівні накопичуються як у результаті створення ВВП, так і внаслідок їх перерозподілу. На цьому рівні фінансові ресурси мають форму накопичень та вкладів у банківську систему.

На *мезорівні* фінансові ресурси нагромаджуються у суб'єктів підприємницької діяльності і є безпосереднім наслідком розподілу но-

вого створеного ВВП. Фінансові ресурси суб'єктів господарювання мають форму фондів та капіталу господарюючих суб'єктів.

На *макрорівні* фінансові ресурси держави є результатом розподілу, перерозподілу та централізації ВВП і мають форму бюджетних та позабюджетних фондів фінансових ресурсів. Державні фінанси складаються, по-перше, із власне державних фінансів, по-друге, з регіональних фінансів, по-третє, з місцевих фінансів. Базою цих видів державних фінансів є відповідні бюджети – державний, регіональний, місцевий, які є грошовими фондами формування і використання фінансових ресурсів певних рівнів управління державними структурами.

Основними джерелами формування грошових доходів держави є: податки (від доходу, благ і послуг, капіталу, землі, майна або інших видів нерухомості); різного роду збори (збори за візи, збори за різноманітні дозволи та підписи, ліцензійні збори тощо); так звані неподаткові джерела (субсидії, позички шляхом випуску і розміщення облігацій, доходів від лотереї, доходів від державної підприємницької діяльності тощо).

За формами походження державні фінансові ресурси поділяються на ресурси накопичення (прибуток, відрахування на соціальні потреби, амортизаційні відрахування) та на ресурси вторинного розподілу й перерозподілу (прямі і непрямі податки, доходи від зовнішньо-економічної діяльності, приріст довготермінових вкладів тощо). Між розподілом фінансових ресурсів держави за джерелами формування існує обернена залежність: чим більша частина ресурсів у державі утворюється як ресурси нагромадження, тим менша частина їх утворюється внаслідок розподілу та перерозподілу. Однак ця залежність не є прямою: наприклад, коли амортизаційні відрахування тільки відображують просте відтворення вартості основних фондів, то кількість ресурсів нагромадження у державі загалом буде незначною.

Головним джерелом ресурсів розподілу є податки і прибуток. Прибуток прямо залежить від розміру амортизаційних відрахувань: чим меншим є розмір амортизаційних відрахувань, тим більшими є розміри прибутку і податку з прибутку.

Фінансова діяльність будь-якої держави спрямована на вирішення двох основних завдань: по-перше, зібрати передбачені державним бюджетом кошти та розподілити їх відповідно до суспільних потреб; по-друге, – проконтролювати законність збирання, розподілу та використання державних коштів. Держава здійснює свою фінансову

діяльність за допомогою відповідних методів, які являють собою сукупність прийомів і способів, завдяки яким уповноважені державою органи від свого імені формують, розпоряджаються та використовують фонди грошових коштів.

Методи фінансової діяльності поділяються на три групи:

- 1) методи формування фінансових ресурсів;
- 2) методи розподілу фінансових ресурсів;
- 3) методи використання фінансових ресурсів.

Методами формування фінансових ресурсів є:

- **обов'язковий метод мобілізації фінансових ресурсів**, який є провідним методом і полягає у примусовому і безвідплатному вилученні частини грошових коштів у їх власників на користь держави. Найпоширенішими видами обов'язкових платежів є податки, а також різні державні збори;
- **добровільний метод мобілізації фінансових ресурсів**, який полягає переважно в диспозитивних способах забезпечення фінансових надходжень і механізмів кредитування. Цей метод передбачає відсутність імперативу (повеління) з боку держави під час здійснення платежів і реалізується шляхом проведення державних лотерей, випуску державою облігацій, інших цінних паперів, добровільних пожертвувань фізичних та юридичних осіб тощо.

Методи розподілу фінансових ресурсів:

- **метод фінансування**, який означає безповоротний, безоплатний, цільовий, плановий відпуск грошових коштів із централізованого фонду, що здійснюється на підставі затверджених фінансових планів;
- **метод кредитування**, який полягає у виділенні коштів на підставах цільового призначення, платності, поворотності та строковості.

Методи фінансування поділяються на підвиди залежно від певних ознак, наприклад, від мети використання коштів, джерел їх утворення, організаційно-правових режимів, об'єкта, суб'єктів тощо.

Так, якщо фінансові ресурси виділяються з державного бюджету, то це *бюджетне фінансування*; при виділенні грошових коштів з відомчих фондів (наприклад фондів міністерств) *фінансування* набуває характеру *відомчого*; виділення коштів із цільових фондів – це *фінансування з цільових фондів*.

Залежно від суб'єкта, що отримує грошові ресурси, та умов їх отримання виділяють:

- **дотацію** – допомогу, що надається підприємствам, установам та організаціям на покриття збитків, зумовлених незалежними від них причинами. У фінансовій діяльності держави використовуються різні види дотацій. *Бюджетна дотація* – це безоплатна, безповоротна допомога з бюджету вищого рівня бюджету нижчого, яка не має цільового характеру і надається у разі перевищення видатків над доходами. У бюджетній діяльності застосовується також *дотація вирівнювання*, тобто міжбюджетний трансферт на вирівнювання дохідної спроможності бюджету, який його одержує;
- **субвенцію** – міжбюджетний трансферт для застосування з певною метою в порядку, визначеному тим органом, який прийняв рішення про надання субвенції. З юридичного погляду, субвенція – це бюджетна дотація, яка має цільовий характер. Субвенція використовується як спосіб бюджетного регулювання з метою збалансування бюджетів нижчого рівня і надається з чітко визначеним призначенням як часткова державна фінансова допомога на програми і заходи, спрямовані на підтримку гарантованого законодавством мінімуму соціальної забезпеченості населення регіонів, де такий мінімум не забезпечується власними бюджетними доходами з незалежних від них причин економічного розвитку;
- **субсидію** – цільову грошову допомогу, яка надається державою за рахунок коштів бюджету, а також спеціальних фондів юридичним та фізичним особам, місцевим державним органам, іншим державам. У бюджетній діяльності субсидія застосовується з метою збалансування регіональних та місцевих бюджетів, зміцнення їх дохідної бази і завжди передається безповоротно і безоплатно з вищих ланок бюджетної системи нижчим ланкам для фінансування конкретних заходів та установ, тобто має цільовий характер.

Методи використання фінансових ресурсів:

- **метод установалення цільового призначення державних фондів грошових коштів**, який полягає в тому, що держава при формуванні фінансової системи одночасно визначає грошові фонди та напрями їх використання. Так, створивши Пенсійний

фонд України, держава визначила його призначення, закріпивши в нормативних актах завдання та функції цього фонду;

- **метод визначення порядку використання коштів, отриманих з відповідного фонду**, полягає в тому, що одержані з державного фонду кошти завжди мають своє призначення і можуть витратитися лише на ті цілі, на які вони виділені;
- **метод установлення порядку розподілу прибутку державних господарюючих суб'єктів**, за допомогою якого держава визначає характер використання цих прибутків і, відповідно, надає державним коштам цільове призначення;
- **метод установлення компетентними державними органами фінансових нормативів і лімітів використання грошових коштів**, завдяки якому держава встановлює мінімальні та максимальні межі, а також розміри виділення і витрачання грошових коштів за певним напрямом.

Використання методів формування, розподілу та використання фінансових ресурсів визначається змістом і характером суспільних відносин, що регулюються державою.

1.4. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ТА ЇЇ СКЛАДОВІ

Ефективність організації фінансів та успішна реалізація фінансової політики значною мірою залежать від оптимальної будови та дієздатності фінансової системи. В умовах ринкових відносин важливого значення набуває усвідомлення економічної природи й суті фінансів і фінансової системи, їхньої об'єктивної необхідності, зв'язку з іншими економічними категоріями й ролі в економічній системі держави.

Термін «система» походить від грецького «sestema» і означає «поєднання», «утворення». Звідси система – це ціле, складене із частин, які взаємопов'язані спільними функціями. Саме в системі окремі елементи виконують функції, орієнтовані на досягнення узагальнених цілей. Різні складові можуть об'єднуватись в ціле, але ще не можуть бути системою, поки не буде сформований механізм їхнього взаємозв'язку.

В історичному аспекті свого становлення і розвитку фінансова система була покликана забезпечити державу фінансовими ресурсами, необхідними їй для виконання своїх функцій. Джерелом цих ресурсів є валовий внутрішній продукт, значна частина якого утворюється у сфері матеріального виробництва. Тому основу функціонування фінансової системи становлять фінанси господарюючих суб'єктів усіх форм власності.

Фінансова система – це сукупність урегульованих фінансово-правовими нормами різних сфер фінансових відносин і фінансових установ, за допомогою яких формуються, розподіляються і використовуються централізовані й децентралізовані фонди грошових коштів.

Сутність фінансової системи можна характеризувати у двох аспектах:

- **за внутрішньою будовою** – як сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних сфер і ланок фінансових відносин, які мають певні особливості в мобілізації та використанні фінансових ресурсів, а також відповідний апарат управління та нормативно-правове забезпечення;
- **за організаційною будовою** – як сукупність фінансових органів та інститутів, які здійснюють управління грошовими потоками та фондами грошових коштів.

Внутрішня структура фінансової системи відображає об'єктивну сукупність фінансових відносин і є загальною для всіх держав. Вона складається зі сфер і ланок (рис. 1.1).

Сфера характеризує узагальнену за певною ознакою сукупність фінансових відносин. Кожна зі сфер фінансових відносин характеризується специфічними рисами і має певне функціональне призначення.

До сфер фінансових відносин включають:

- 1) фінанси суб'єктів господарювання;
- 2) фінанси домашніх господарств;
- 3) державні фінанси;
- 4) міжнародні фінанси;
- 5) фінансовий ринок;
- 6) страхування.

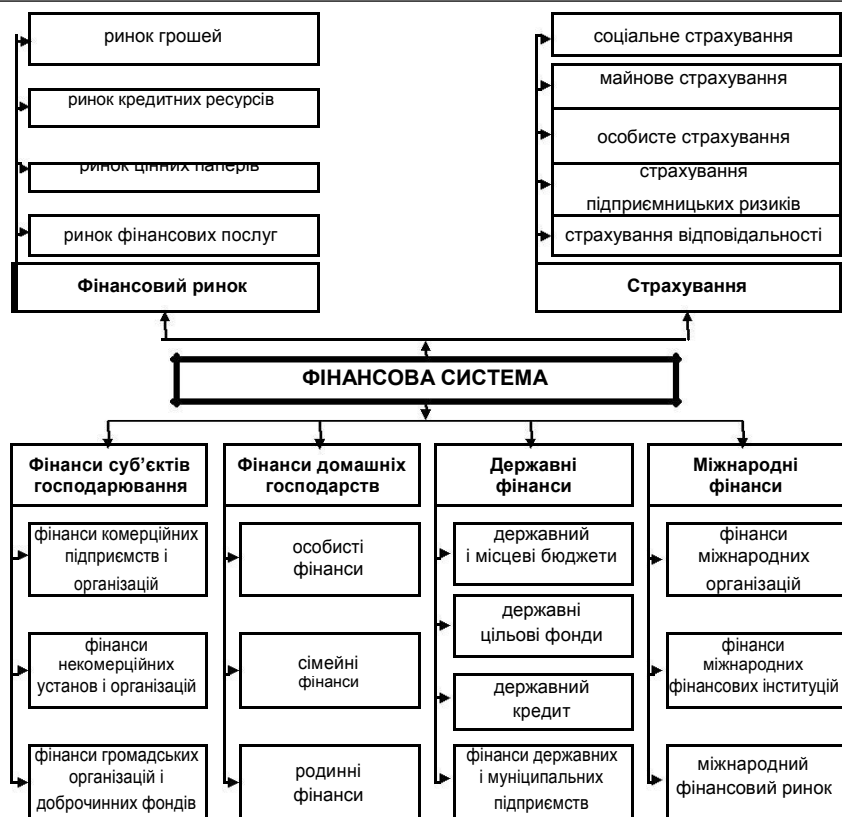

Рис. 1.1. Сфери і ланки фінансової системи

Усі сфери фінансової системи поділяються на окремі ланки, що мають тісні багатосторонні взаємозв'язки. Функціональне призначення ланок відображається в тому, що кожна із них вирішує свої завдання специфічними методами, має відповідні фонди грошових коштів та апарат управління.

Фінанси суб'єктів господарювання є базовою сферою фінансової системи, до якої належать фінанси комерційних підприємств і організацій, фінанси некомерційних установ і організацій, фінанси громадських організацій і добровільних фондів. Саме тут утворюється найбільша частина внутрішнього валового продукту та національного доходу, яка є об'єктом розподілу і перерозподілу через фінансові відносини.

Фінанси суб'єктів господарювання – це грошові відносини, що пов'язані з рухом грошових потоків і виникають у процесі формування, розподілу та використання фінансових ресурсів і доходів на мікрорівні.

Особливістю фінансів *комерційних підприємств* є те, що в умовах ринкових відносин вони діють на засадах комерційного розрахунку, який передбачає отримання прибутку, відшкодування за рахунок власних коштів всіх витрат на основну діяльність, а також на її розширення. Для таких підприємств прибуток є головним джерелом виробничого і соціального розвитку. Комерційні підприємства працюють головним чином у сфері матеріального виробництва, торгівлі. Від стану фінансів цих підприємств значною мірою залежить загальне фінансове становище в державі, оскільки вони є основним платником податків до бюджету, а також внесків у державні цільові позабюджетні фонди.

Некомерційні організації і установи функціонують на принципово інших засадах, ніж комерційні підприємства. До некомерційних належать переважно установи невиробничої сфери, які надають послуги чи виконують роботи безкоштовно або за символічну плату. Такими установами є загальноосвітні школи, дитячі дошкільні заклади, лікарні, поліклініки, бібліотеки, музеї тощо. Особливістю діяльності вказаних закладів є те, що вони не виробляють матеріальний продукт, не створюють вартість, а існують за рахунок продукту, створеного у матеріальному виробництві. Метою діяльності таких установ не є одержання прибутку, їхні платежі в бюджет є незначними або вони їх взагалі не платять. Головним джерелом фінансування видатків некомерційних установ є бюджетні кошти.

Громадські організації і добровільні фонди також належать до некомерційних підприємств. Головним джерелом їх доходів є вступні і членські внески, добровільні і спонсорські пожертвування фізичних та юридичних осіб. Громадські організації можуть мати увласності комерційні підприємства, які спрямовують їм частину одержаного доходу.

Фінанси домашніх господарств (домогосподарств) є окремою сферою фінансової системи і являють собою грошові відносини з приводу формування і використання фондів грошових коштів з метою забезпечення матеріальних і соціальних умов життя членів домогосподарств та їх відтворення. Домашнім називають господарство, яке ведуть одна чи декілька осіб, що проживають спільно і мають спільний бюджет.

Залежно від специфіки формування та особливостей управління бюджетом у складі фінансів домогосподарств виокремлюють такі ланки: *особисті фінанси* (якщо домогосподарство складається з од-нієї людини, яка має власне джерело доходу і самостійно формує свої витрати); *сімейні фінанси* (якщо домогосподарство представлено однією сім'єю, яка формує єдиний спільний бюджет); *родинні фінанси* (якщо це розширене домогосподарство, до складу якого входять кілька сімей, кожна з яких має відокремлений бюджет або один спільний і кілька відокремлених бюджетів).

Доходами домогосподарств є: заробітна плата; доходи від продажу власного капіталу; доходи від реалізації продукції підсобного господарства; доходи, отримані від здавання в оренду майна; дивіденди та відсотки від цінних паперів; відсотки від банківських вкладів; соціальна допомога та пенсії; доходи, одержані у вигляді спадщини, тощо. До витрат домогосподарств належать витрати на придбання споживчих товарів, оплату наданих послуг і виконаних робіт, формування заощаджень, купівлю цінних паперів та ін.

Державні фінанси є центральною сферою фінансових відносин, через яку здійснюється вплив держави на економічний і соціальний розвиток. Завдяки їм держава розподіляє і перерозподіляє значну частину валового внутрішнього продукту та національного доходу. Рівень централізації державою частини національного доходу, з одного боку, має бути достатнім для забезпечення її певним обсягом фінансових ресурсів, а з другого – достатнім для формування фінансової бази суб'єктів господарювання.

Державні фінанси – це сукупність розподільно-перерозподільних відносин, що виникають у процесі формування і використання фінансових ресурсів держави, призначених для забезпечення виконання державою покладених на неї функцій.

До цієї сфери фінансової системи належать такі ланки: державний і місцеві бюджети; державні цільові фонди; державний кредит; фінанси державних і муніципальних підприємств.

Головною ланкою державних фінансів є *бюджетна система*, яка організаційно залежить від форми державного устрою і складається з державного та місцевих бюджетів.

Державний бюджет – це головний централізований фонд фінансових ресурсів держави, який використовується для виконання покладених на неї функцій. Він є головним інструментом перерозподілу

національного доходу, через який перерозподіляється до 40% національного доходу держави.

Місцеві бюджети – це фонди фінансових ресурсів, що мобілізуються й витрачаються на відповідній території. Вони є фінансовою базою місцевих органів влади та управління: забезпечують регіональні потреби у фінансових ресурсах і доходах, їх внутрішньотериторіальний перерозподіл.

Сукупність усіх видів бюджетів бюджетної системи становить *зведений бюджет*, що є сукупністю показників усіх бюджетів, які входять до складу бюджетної системи держави. Зведений бюджет законодавчими органами влади не затверджується, а використовується для аналізу, прогнозування, визначення засад державного регулювання економічного та соціального розвитку країни.

Державні цільові фонди є самостійною ланкою фінансової системи і мають цільове призначення. Вони являють собою фонди фінансових ресурсів, що створені державою для розширення обсягу соціальних послуг населенню, розвитку галузей інфраструктури, надання суспільної допомоги непрацездатним і малозабезпеченим громадянам. В Україні функціонують такі державні цільові позабюджетні фонди: Державний пенсійний фонд, Державний фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Державний фонд соціального страхування на випадок безробіття, Державний фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

Державний кредит є специфічною ланкою державних фінансів і безпосередньо пов'язаний з бюджетним дефіцитом, будучи джерелом його покриття. Він являє собою сукупність економічних відносин, що виникають між державою та фізичними або юридичними особами з приводу мобілізації тимчасово вільних грошових коштів на кредитній основі у процесі формування загальнодержавного фонду фінансових ресурсів, в яких держава може виступати як позичальник, кредитор або гарант.

Фінанси державних підприємств характеризують грошові відносини, пов'язані з діяльністю держави як суб'єкта господарювання. У зв'язку з роздержавленням і приватизацією державний сектор економіки в Україні значно скоротився. При цьому державні підприємства переходять на ті самі принципи організації фінансової діяльності, що й акціонерні та приватні. Як наслідок, значно скорочується фінансова діяльність держави в реальному секторі економіки, відбувається чітке розмежування державного фінансового господарства і фінансів державних підприємств.

Фінанси муніципальних підприємств відображають грошові відносини, пов'язані з діяльністю місцевих органів влади як суб'єктів господарювання. Муніципальний сектор економіки пов'язаний з комунальною власністю, яка є власністю відповідної територіальної громади (жителів міста, села, селища або їх об'єднань). Підприємства комунального господарства функціонують переважно у таких сферах, як житлове господарство, транспорт, комунальна енергетика, шляхи місцевого значення тощо.

Міжнародні фінанси як важлива сфера фінансової системи характеризують перерозподільні відносини на світовому рівні, відображають грошові потоки між суб'єктами різних країн. Вони включають *фінанси міжнародних організацій, фінанси міжнародних фінансових інституцій, міжнародний фінансовий ринок*. Функціонування міжнародних фінансів зумовлене глобалізацією економічних зв'язків, посиленням інтеграційних процесів в економіці, політиці та соціальній сфері. Вони визначають напрями й пріоритети сучасного етапу інтернаціоналізації господарської діяльності, впливають на формування принципів фіскальної політики та на стратегічні фінансові інтереси всіх держав і певних регіонів.

Фінансовий ринок – це специфічна сфера фінансової системи, де формуються і функціонують відносини між учасниками фінансового ринку з приводу купівлі-продажу фінансових активів. Фінансовий ринок є посередником у русі фінансових ресурсів між окремими суб'єктами підприємницької діяльності, державою і населенням, а також міжнародними фінансовими інститутами. Основна функція фінансового ринку полягає у перетворенні тимчасово вільних грошових коштів (нагромаджень, заощаджень) на позичковий капітал для інвестицій в економіку.

Фінансовий ринок включає ринок грошей, кредитних ресурсів, цінних паперів і фінансових послуг.

На *ринку грошей* проводяться операції з купівлі-продажу фінансових активів із терміном обертання до одного року.

Ринок кредитних ресурсів є формою залучення тимчасово вільних коштів для здійснення процесу фінансового забезпечення підприємницької та інших видів діяльності юридичних і фізичних осіб. Об'єктом купівлі-продажу на цьому ринку є вільні кредитні ресурси.

Ринок цінних паперів – це мобілізація коштів на потреби господарської діяльності шляхом випуску і реалізації цінних паперів, які є

гарантією повернення вкладених коштів і отримання доходу. Операції з реалізації цінних паперів здійснюються на фондовому ринку.

Ринок фінансових послуг є сукупністю різноманітних форм мобілізації й переміщення фондів фінансових ресурсів із вільного обігу у сфери інвестиційної діяльності. Фінансові послуги можуть мати ознаки кредитних та валютних операцій, операцій з похідними фінансовими інструментами та страхування.

Важливу роль у фінансовій системі відіграє сфера **страхування**, що формує фонди фінансових ресурсів, основне призначення яких полягає у покритті втрат економіки та окремих громадян, що виникли з непередбачених обставин. Страхові фонди перебувають у розпорядженні страхових компаній і можуть бути використані також як кредитні та інвестиційні ресурси в економіці до настання страхового випадку. Ця сфера включає *соціальне страхування, майнове страхування, особисте страхування, страхування підприємницьких ризиків, страхування відповідальності*.

В умовах ринкової економіки страхування є обов'язковою складовою ринкової інфраструктури, економічним важелем стабілізації економіки. Воно задовольняє зростаючі потреби у страховому захисті економічних і особистих інтересів членів суспільства.

Поділ фінансової системи на окремі сфери і ланки – явище об'єктивне, зумовлене потребами управління економічним розвитком суспільства. Структура фінансової системи має динамічний характер і може змінюватись під впливом відповідних змін в економіці держави. У процесі економічного розвитку суспільства одні ланки можуть відмирати, а інші виникати чи доповнювати одна одну. У державах із перехідною економікою окремі ланки фінансової системи перебувають на стадії формування, наприклад, фінансовий ринок, місцеві фінанси, державні цільові позабюджетні фонди.

Фінансова система виступає важливим фактором інтеграції всіх елементів економічної системи, запорукою їх вискоєфективного функціонування і акумулятором фінансових ресурсів з метою здійснення повторного циклу виробництва на цьому самому чи вищому рівні. Для здійснення своїх функцій щодо інтегрування економіки фінансова система повинна задовольняти інтереси всіх суб'єктів виробництва, підтримуючи на належному рівні дієздатності всі свої структурні і динамічні параметри.

ПРАКТИКУМ

Плани семінарських занять

Заняття 1. Соціально-економічна сутність фінансів

1. Фінанси як економічна категорія.
2. Необхідність та характерні особливості фінансів.
3. Характеристика фінансових відносин.

Теми для рефератів

1. Розвиток фінансової думки у працях російських і українських учених.
2. Сучасна світова фінансова думка.
3. Вплив фінансів на суспільне виробництво та їх роль у ринковій економіці.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризувати фінанси як економічну категорію.
2. Чому фінанси є об'єктивно існуючою категорією?
3. Що є основним матеріальним джерелом фінансів?
4. Які особливості притаманні фінансам?
5. В чому полягає відмінність категорій «фінанси» і «фінансові ресурси»?
6. Що є предметом вивчення фінансової науки?
7. Між якими економічними суб'єктами та за яких обставин виникають грошові відносини?

Заняття 2. Функції фінансів

1. Характеристика розподільної функції фінансів.
2. Характеристика контрольної функції фінансів.
3. Суспільне призначення функцій фінансів.

Теми для рефератів

Дискусійні підходи до визначення функцій фінансів.

Соціально-економічна суть і функції фінансів.

Запитання для самоконтролю

1. Якими є сутність і принцип здійснення розподільної функції фінансів?
2. Які Ви знаєте етапи розподілу вартості валового внутрішнього продукту? Охарактеризуйте їх.
3. Що є первинними доходами економічних суб'єктів, які беруть участь у створенні ВВП?
4. З яких стадій складається перерозподіл ВВП?
5. Який механізм реалізації контрольної функції фінансів?

6. Що таке фінансовий контроль?
7. В чому виявляється суспільне призначення фінансів?

Заняття 3. Фінансові ресурси держави, їх склад і характеристика

1. Фінансові ресурси та характеристика їх форм.
2. Джерела формування фінансових ресурсів.
3. Методи формування, розподілу та використання фінансових ресурсів.

Теми для рефератів

1. Фінансові ресурси держави, їх формування та використання.
2. Фінансові ресурси підприємств, їх формування та використання.
3. Фінансові ресурси домашніх господарств, їх формування та використання.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке фінансові ресурси?
 2. Якими є форми фінансових ресурсів держави?
 3. На яких рівнях економічної системи накопичуються фінансові ресурси?
 4. Які основні джерела формування грошових доходів держави?
 5. Як поділяються фінансові ресурси держави за формами походження?
 6. Які є методи формування фінансових ресурсів і в чому вони полягають?
 7. Які є методи розподілу фінансових ресурсів?
 8. Якими є зміст і види дотації?
 9. Що таке субвенція та для чого її використовують?
 10. Якими є зміст і призначення субсидії?
 11. Яка існує класифікація методів використання фінансових ресурсів?
- #### **Заняття 4. Фінансова система, її основні сфери та ланки**
1. Характеристика фінансової системи за внутрішньою структурою.
 2. Організаційна структура фінансової системи.
 3. Специфічні ознаки сфер та ланок фінансової системи.

Теми для рефератів

1. Структурна побудова та засади функціонування фінансової системи в Україні.
2. Фінанси підприємств як базова ланка всієї фінансової системи.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення терміна «фінансова система».

2. Охарактеризуйте фінансову систему за внутрішньою структурою.
3. Що таке організаційна структура фінансової системи?
4. Які сфери і ланки входять до складу фінансової системи?
5. Чому фінанси суб'єктів господарювання є базовою ланкою всієї фінансової системи?
6. Який зміст фінансів домашніх господарств?
7. Який зміст і призначення державних фінансів?
8. Які основні ланки державних фінансів?
9. Дайте характеристику міжнародних фінансів.
10. Що таке фінансовий ринок і в чому його призначення?
11. У чому полягає роль страхування у фінансовій системі держави?

Практичні завдання

1. Проаналізуйте визначення терміна «фінанси» різними авторами та аргументуйте вибір найповнішого і найточнішого, а також найменш повного і найменш точного визначення:

1) фінанси – це одна з конкретних історичних форм економічних відносин, функціонування яких пов'язано з об'єктивною необхідністю розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту з метою формування і використання централізованих і децентралізованих грошових фондів для виконання функцій і завдань держави (Венгер В. В. *Фінанси: навч. пос. для студ. вищ. навч. закл.* / В. В. Венгер. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 432 с.);

2) фінанси – економічна категорія, що відображає створення, розподіл, використання фондів фінансових ресурсів для задоволення потреб господарської діяльності, надання різноманітних послуг населенню з боку держави, забезпечення виконання державою її функцій (Василик О. Д. *Теорія фінансів: підручник* / О. Д. Василик. – К.: НІОС, 2000. – 416 с.);

3) фінанси як економічна категорія виражають розподільні відносини, що виникають з приводу розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту та національного доходу у грошовому вираженні (Фінанси: підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.);

4) фінанси – це одна з конкретних історичних форм економічних відносин, функціонування яких пов'язано з об'єктивною необхідністю розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту (Романенко О. Р. *Фінанси: підручник* / О. Р. Романенко. – 4-те вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 312 с.);

5) фінанси являють собою економічні відносини, що виникають у суб'єктів господарювання і держави з приводу формування, розподілу і використання централізованих і децентралізованих коштів для забезпечення умов розширеного відтворення, стимулювання і задоволення соціальних потреб товариства (Крамаренко Г. О. *Фінансовий менеджмент: підручник* / Г. О. Крамаренко, О. Є. Чорна. – 2-е вид. – Київ: Центр навчальної літератури, 2009. – 520 с.);

6) фінанси – економічна категорія, яка відображає відносини, пов'язані з формуванням та рухом фондів грошових коштів (Клець Л. Є. *Місцеві фінанси: Термінологічний словник.* / Л. Є. Клець, М. Б. Тристан. – Краматорськ.: ДДМА, 2007. – 223 с.);

7) фінанси – сукупність грошових відносин, пов'язаних із формуванням, мобілізацією і розміщенням фінансових ресурсів, обміном, розподілом та перерозподілом вартості створеного на основі їх використання валового внутрішнього продукту, а за певних умов – і національного багатства (Опарін В. М. *Фінанси (Загальна теорія): навч. посіб.* / В. М. Опарін. – К.: КНЕУ, 2001. – 240 с.);

8) фінанси – система відносин економічної власності між різними суб'єктами господарювання з приводу створення, мобілізації, розміщення, обміну та розподілу, в т.ч. перерозподілу, фінансових ресурсів і грошових коштів, їх руху в процесі обігу та використання з метою забезпечення кожного суб'єкта, а також будь-якої фізичної особи й суспільства загалом необхідними грошима (Економічний енциклопедичний словник: у 2-х т. / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій; за ред. С. В. Мочерного. – Т. 2. О-Я. – Л.: Світ, 2006. – 568 с.);

9) фінанси – це економічні відносини, пов'язані з формуванням, розподілом і використанням централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів для виконання функцій та завдань господарюючих суб'єктів, а також будь-якої фізичної особи й суспільства загалом й забезпечення умов розширеного відтворення (Теорія фінансів: підручник / П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник та ін.; за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К.: Центр навчальної літератури, 2010. – 576 с.).

2. До кожного з перелічених визначень підберіть відповідний термін (поняття):

1. Фонди грошових засобів, які формуються суб'єктами економічних відносин і використовуються для задоволення суспільних потреб.

2. Кошти, що видаються на покриття збитків суб'єктів господарювання, але в тому випадку, коли такі збитки викликані причинами, що не залежать від господарюючих суб'єктів.

3. Сукупність економічних відносин, що виникають у процесі формування та використання централізованих і децентралізованих грошових фондів.

4. Засоби і прийоми, за допомогою яких уповноважений державою орган від її імені мобілізує, розподіляє і використовує фонди грошових коштів.

5. Відносини, що відображають рух вартості від одного суб'єкта до іншого і характеризують розподільні та перерозподільні процеси і матеріально виявляються у грошових потоках.

6. Сукупна вартість кінцевого продукту, створеного всередині країни, в ринкових цінах за рік.

7. Безповоротний, безоплатний, цільовий відпуск коштів, що здійснюється на підставі затвердженого фінансового плану з відповідного централізованого фонду коштів.

8. Система використання різних форм і методів для фінансового забезпечення функціонування підприємства та досягнення поставлених ним цілей.

9. Сукупність економічних відносин, що виникають при утворенні, розподілі та використанні грошових доходів, заощаджень і грошових фондів громадян та їх сімей з метою задоволення особистих потреб.

10. Вартість нагромаджених у країні матеріальних цінностей та залучених у виробництво природних ресурсів.

11. Виділення коштів на певний строк на засадах оплатності та поворотності з додержанням цільового призначення.

12. Сукупність інститутів та елементів, які створюють сприятливі умови для функціонування всієї фінансової системи.

13. Частина сукупного суспільного продукту, що залишається після заміщення спожитих у процесі виробництва засобів виробництва, тобто новостворена вартість.

14. Сукупність сфер і ланок фінансових відносин, пов'язаних з ними грошових фондів та органів управління фінансами.

15. Діяльність держави та її органів угалузі мобілізації, розподілу і використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів.

1.	Фінансові відносини	9.	Фінансова система
2.	Фінансова діяльність держави	10.	Фінансування
3.	Національне багатство	11.	Фінанси
4.	Фінансова діяльність підприємства	12.	Валовий внутрішній продукт
5.	Фінанси домогосподарств	13.	Кредитування

6.	Фінансові ресурси	14.	Національний дохід
7.	Фінансова інфраструктура	15.	Дотація
8.	Методи фінансової діяльності держави		

3. Визначте, правильними (+) чи неправильними (-) є твердження:

1. Матеріальною основою фінансів є гроші.

2. Сутність фінансів виявляється, передусім, через контрольну функцію.

3. Фінансова система є одним з головних важелів здійснення державою фінансової політики.

4. Розподіл валового внутрішнього продукту є необхідною передумовою забезпечення безперервності виробництва.

5. Фінанси суб'єктів господарювання є базовою сферою державних фінансів.

6. Фінансові ресурси хоч і виступають завжди у грошовій формі, стають ними тоді, коли накопичуються у відповідних фондах.

7. Централізовані та децентралізовані фонди грошових коштів утворюються на основі розподілу валового внутрішнього продукту та національного доходу.

8. Збільшення національного доходу є однією з умов зростання фінансових ресурсів держави.

9. Усі фінансові відносини є грошовими, але не всі грошові відносини є фінансовими.

10. Розподільні і перерозподільні процеси фінансових відносин виявляються під час сплати рахунків за товари та послуги.

11. Фінансові відносини завжди пов'язані з формуванням фінансових ресурсів, утворенням і використанням грошових фондів цільового призначення.

12. Фінанси – це сукупність грошових відносин, що виникають у процесі створення валового внутрішнього продукту.

13. На сучасному етапі розвитку фінансів відбувається поступове зростання їх ролі на макрорівні і зниження – на мікрорівні.

14. Фінансові ресурси утворюються в процесі матеріального виробництва за рахунок створення нової вартості, в результаті чого створюється ВВП.

15. Суспільне призначення фінансів виявляється у формуванні та використанні грошових фондів держави за допомогою особливих форм руху вартості.

4. Оберіть правильну відповідь:

1. *Фінанси – це:*

- а) грошові фонди населення, підприємств, держави;
- б) сукупність відносин, пов'язаних зі створенням, розподілом і перерозподілом ВВП;
- в) загальний еквівалент, за допомогою якого насамперед вимірюються витрати праці виробників;
- г) сукупність відносин, пов'язаних зі створенням державного бюджету та його використанням.

2. *Базовою сферою фінансової системи країни є фінанси підприємств, тому що:*

- а) для них характерна висока регламентація державних фінансових відносин;
- б) у них існують власні доходи;
- в) саме тут утворюється більшість фінансових ресурсів держави;
- г) завдяки їм тимчасово вільні кошти перетворюються на позичковий капітал для інвестицій в економіку.

3. *Фінанси виконують такі основні функції:*

- а) розподільну, контрольну;
- б) стимулюючу, засобу платежу;
- в) контрольну, засобу обігу;
- г) розподільну, засобу платежу.

4. *До складу державних фінансів не входять:*

- а) державний кредит;
- б) державний бюджет;
- в) державні цільові фонди;
- г) фінанси підприємств колективної форми власності.

5. *Фінансові ресурси – це:*

- а) фонди, створені міністерствами та відомствами;
- б) ресурси в натурально-речовій формі, які використовують у виробничій діяльності суб'єкти господарювання;
- в) грошові фонди, які створюються в процесі розподілу, перерозподілу та використання ВВП за певний період;
- г) економічні відносини, що формуються під час створення та розподілу грошових доходів у держави та господарюючих суб'єктів.

6. *Дія контрольної функції фінансів виявляється у:*

- а) мобілізації фінансових ресурсів суб'єктів економічної діяльності;
- б) контролі за формуванням і використанням доходів суб'єктів фінансових відносин;

в) розподілі та перерозподілі всіх грошових надходжень економічних суб'єктів;

г) контролі за формуванням централізованих фондів грошових коштів.

7. *Суспільним призначенням фінансів є:*

а) грошові відносини з мобілізації фінансових ресурсів у розпорядження держави;

б) рух вартості без участі готівки перерахуванням коштів по рахунках кредитних установ;

в) формування та використання грошових фондів держави за допомогою особливих форм руху вартості;

г) грошові відносини, пов'язані з використанням державних засобів на потреби держави.

8. *У складі фінансової системи виділяють такі сфери:*

а) міжнародні фінанси;

б) державний бюджет;

в) державний кредит;

г) міжнародний фінансовий ринок.

9. *Специфічна ланка державних фінансів, яка безпосередньо пов'язана з бюджетним дефіцитом, – це:*

а) державний кредит;

б) фінанси домогосподарств;

в) комерційний кредит;

г) фінансовий ринок.

10. *Суб'єктами фінансових відносин є:*

а) доходи, податки, збори;

б) валовий внутрішній продукт;

в) держава, підприємства, громадяни;

г) надходження від державних позик.

11. *Поняття «фінансова система» означає:*

а) сукупність централізованих фінансів;

б) потоки фінансових ресурсів;

в) сукупність коштів, що перебувають у розпорядженні держави та суб'єктів господарювання;

г) сукупність різних сфер і ланок, які відображають специфічні форми та методи фінансових відносин.

12. *Фінансові відносини виникають на стадії:*

а) виробництва, обміну, розподілу;

б) розподілу, перерозподілу;

- в) виробництва, обміну, перерозподілу;
- г) розподілу, перерозподілу, виробництва;

13. *Державні фінанси – це:*

- а) сукупність усієї грошової маси в країні;
- б) система грошових фондів, що забезпечують процес виробництва і відтворення;
- в) обсяг грошової маси, що використовується для обслуговування товарного обігу;
- г) система економічних відносин, пов'язаних з формуванням, розподілом і використанням фондів грошових коштів з метою виконання завдань і функцій держави.

14. *Провідною ланкою державних фінансів є:*

- а) державний кредит;
- б) державний бюджет;
- в) позабюджетні фонди;
- г) місцеві бюджети.

15. *При розподілі державних грошових коштів застосовують:*

- а) метод фінансування;
- б) метод планування;
- в) добровільний метод мобілізації фінансових ресурсів;
- г) метод установлення нормативів і лімітів використання грошових коштів.

16. *Об'єктами фінансових відносин є:*

- а) грошові доходи;
- б) валовий внутрішній продукт і національне багатство;
- в) прибуток, податки, цінні папери;
- г) держава, підприємницькі структури, населення.

17. *Централізовані фонди грошових коштів створюються на рівні:*

- а) установи;
- б) підприємства;
- в) держави;
- г) коштів індивідуальних осіб.

18. *Розподільна функція фінансів реалізується у процесі:*

- а) первинного розподілу ВВП та НД;
- б) контролю за розподілом ВВП до відповідних фондів;
- в) вторинного розподілу (перерозподілу) ВВП та НД;
- г) розподілу та перерозподілу ВВП та НД через фінансову систему.

19. *Категорія, яка являє собою загальний еквівалент, за допомогою якого визначають витрати праці виробників:*

- а) гроші;
- б) капітал;
- в) фінанси;
- г) фінансові ресурси.

20. *Основним джерелом зростання та накопичення фінансових ресурсів держави є:*

- а) доходи громадян;
- б) валовий національний продукт;
- в) доходи підприємств і організацій;
- г) доходи державних та муніципальних підприємств.

Рекомендована література

1. *Артус М. М.* Проблеми трактування сутності та функцій категорії «фінанси» / М. М. Артус // Фінанси України.– 2007.– № 4.– С. 127–134.
2. *Василик О. Д.* Теорія фінансів: підручник / О. Д. Василик. – К.: НІОС, 2000. – 416 с.
3. *Василик О. Д.* Державні фінанси України: підручник / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 608 с.
4. *Венгер В. В.* Фінанси: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. В. Венгер. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 432 с.
5. *Кремень О. І.* Фінанси: навч. посіб. / О. І. Кремень, В. М. Кремень. – К.: Центр навчальної літератури, 2012. – 416 с.
6. *Опарін В. М.* Фінанси (Загальна теорія): навч. посіб. / В. М. Опарін. – К.: КНЕУ, 2001. – 240 с.
7. *Опарін В.* Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): монографія / В. Опарін. – К.: КНЕУ, 2005. – 240 с.
8. *Романенко О. Р.* Фінанси: підручник / О. Р. Романенко. – 4-те вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 312 с.
9. *Теорія фінансів: підручник / П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник та ін.; за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія.* – К.: Центр навчальної літератури, 2010. – 576 с.
10. *Фінанси: навч. посіб. / В. І. Оспіщев, Л. І. Лачкова, О. П. Близняк та ін.; за ред. В. І. Оспіщева.* – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 366 с.
11. *Фінанси: підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова.* – К.: Знання, 2008. – 611 с.

